

ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОЦІНКИ КРИЗОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Досліджено основні наукові підходи до визначення сутності кризи та кризового стану підприємства. Запропоновано визначення кризового стану підприємства з точки зору системного підходу. Розглянуто та систематизовано існуючі методики діагностики кризового стану підприємства.

Аннотация. Исследованы основные научные подходы к определению сущности кризиса и кризисного состояния предприятия. Предложено определение кризисного состояния предприятия с точки зрения системного подхода. Рассмотрены и систематизированы существующие методики диагностики кризисного состояния предприятия.

Annotation. The main research approaches to defining the essence of the crisis and the crisis in the company have been studied. The definition of the crisis in the enterprise with a system perspective was proposed. The existing methods of diagnosis of the crisis state of the enterprise were examined and classified.

Ключові слова: криза, кризовий стан, підприємство, діагностика, банкрутство, ліквідація.

Сучасна економічна дійсність примушує керівників підприємства постійно приймати рішення в умовах невизначеності. Велика конкуренція, з одного боку, та нестабільність податкового законодавства з іншого, призвели до поглиблення кризових явищ на вітчизняних підприємствах. Але економічна категорія "криза підприємства" та "кризовий стан" організації не є цілком визначеними через багатогранність та системну складність явищ. Тому доцільно зосередити увагу на дослідженні підходів до визначення кризи на мікрорівні, що стає підґрунтям до подальшого аналізу визначення кризового стану на підприємстві. На даний час це питання розглянуто недостатньо повно та якісно, але воно набуває важливості через велику актуальність та необхідність якісної діагностики кризового стану та втілення ефективного антикризового менеджменту на вітчизняних підприємствах.

На даний час науковцями не приділено належної уваги цьому питанню. Відсутня єдність у розумінні суті та місця кризового стану підприємства. Теоретичні дослідження антикризового управління та визначення сутності кризи та кризового стану підприємства висвітлюються в роботах таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: Василенко В. О., Коротков Е. М., Піліпчук В. В., Фомін Я. О., Пушкар О. І., Тидід О. Н., Колос А. Л., Шершньова З. Є., Андрушко О. Б., Коваленко О. В., Чорновіл І. А. та ін.

Аналіз літератури на предмет визначення "кризи на підприємстві" показав, що через новизну та загострення інтересу до цього питання лише в останні роки не існує універсального підходу чи сталого визначення кризи. Є чотири підходи до розгляду кризи на мікрорівні (табл. 1).

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення поняття "криза на підприємстві"

Наукові підходи	Автори
1. Криза як руйнівна сила	Туган-Барановський М. І. [1, с. 281], Василенко В. О. [2, с. 12], Коротков Е. М. [3, с. 415], Піліпчук В. В. [4, с. 6], Дж. Кейнс, В. Крутько, Е. Нікбахт, А. Гроппелі [5]
2. Криза як природне явище життєвого шляху підприємства: <ul style="list-style-type: none"> • як одна зі стадій життєвого циклу; • настання кризи можливе на всіх стадіях життєвого циклу; • збільшення імовірності настання кризи в перехідні періоди розвитку, тобто між стадіями циклу 	Л. Гриннер, Л. Лігоненко, Нізалов Д. В., Оболонська С. В., Проскура О. Ю. [6, с. 1–2]; О. Терещенко, О. Тельнова, О. Дубинська [6, с. 3], Мінаєв Є. С. і Панагушин В. П. [1, с. 281–282], Подольська В. О. [7, с. 336], Шершньова З. Є. [8, с. 149]; Г. Іванова, Е. Короткова, О. Скрібичький, А. Градов, Б. Кузин [9, с. 5], Л. Грейнер [10, с. 15–18]
3. Криза як фактор порушення рівноважного стану економічної системи	Гайворонська Ю. Є. [1, с. 282], Фомін Я. О. [11, с. 9], Пушкар О. І. [12, с. 30], Букреев А. М. [13, с. 11]

4. Криза як потенціал змін	Л. Грінер [1, с. 282], Чернявський А. Д. [14, с. 6], К. Ру-Дюффор
----------------------------	---

Сутність першого підходу полягає у розгляданні кризового явища на підприємстві як руйнівної сили, яка швидко чи повільно може довести підприємство до банкрутства та ліквідації.

Науковці другого підходу пропонують розглядати кризу як природне явище життєвого процесу. Концепція життєвого циклу підприємства пояснює зміни в організації з плином часу. Розвиток концепції бере початок у 1967 році. З тих часів наукові діячі запропонували багате різноманіття моделей життєвого циклу організації [10, с. 14]. У кожній моделі кризовому стану відведено особливе місце. Перша група науковців розглядають кризу як окрему стадію розвитку організації, подолання якої забезпечить подальше функціонування, друга група стверджує, що криза може настати на будь-якій стадії розвитку підприємства, а третя – виділяє кризу як перехід на наступну стадію розвитку. Слід враховувати, що кожний з наведених авторів, незалежно від кута розгляду кризи підприємства у життєвому циклі, не відкидає той факт, що кризовий стан підприємства може настати на будь-якій стадії. На думку автора, це цілком справедливо та логічно, враховуючи той факт, що на сьогодні підприємства функціонують за ринковими відносинами, а таке зовнішнє середовище відрізняється жорсткими умовами існування. Тобто при несприятливому збігу кризоутворюючих факторів стан підприємства на будь-якому етапі життєвого циклу може стати кризовим.

Третій науковий підхід розглядає кризу підприємства як фактор порушення рівноважного стану економічної системи. Група науковців, яка схильна до такої думки, стверджує, що поява кризи обумовлює виникнення численних проблем у різних сферах діяльності підприємства та наражає на ризик успішний розвиток підприємства.

Кризу підприємства не завжди доцільно розглядати з негативного боку. Автори, які схильні до четвертого наукового підходу, пропонують не виключати той факт, що саме цей переломний момент може надати імпульс прискоренню розвитку чи простір новому витку економічних змін [2, с. 10].

Звісно, що відсутність єдиного підходу до визначення кризи організації розділяє науковців щодо відношення до кризи: чи то переломний момент, вдале подолання якого надасть новий простір діяльності, чи це непереборна перешкода, яка швидко чи поступово зруйнує організацію, чи лише тимчасова втрата балансу. Також існує точка зору, що криза – це неминучий етап життєвого циклу підприємства.

На думку автора, усі підходи є правильними, кризу слід розглядати як таке економічне явище, яке може наздогнати будь-яке підприємство за сукупністю певних умов, яке виводить підприємство з положення рівноваги, а результат виходу підприємства з такого стану цілком залежить від оперативності дій керівництва та адміністративного персоналу: ліквідація чи подолання перешкод з вилученням вигод.

Відсутня єдність у розумінні визначення кризи на підприємстві тягне за собою труднощі з ідентифікацією кризового стану підприємства. На думку Андрушко О. Б., головним чином це пов'язано з тим, що кризовий стан становить сукупність багатьох кризових явищ [15, с. 9]. Кризовий стан підприємства варто розуміти як незапланований і небажаний, обмежений за часом процес, що спроможний істотно перешкодити або навіть унеможливити функціонування підприємства [16]. Демчук О. Н. пропонує своє визначення кризового стану підприємства: це значна зміна у функціонуванні системи, що призвела до незворотних наслідків та потребує розширення інноваційних процесів [17, с. 33]. Виходячи з аналізу визначень кризи підприємства та кризового стану, автор пропонує власне визначення "кризового стану підприємства", яке він вдосконалює за рахунок системного підходу. Кризовий стан підприємства – це незаплановане, критичне економічне положення підприємства, яке виводить організацію зі стану рівноваги та робить його уразливим до поточних несприятливих факторів внутрішнього та зовнішнього середовищ, негайне реагування на яке здатне забезпечити виключення можливості банкрутства та вилучення вигод підприємству.

Подібно до ланцюгової реакції, відсутність точного підходу до визначення як кризи на мікрорівні, так і кризового стану підприємства, тягне за собою відсутність сталих методик діагностики кризового стану організації. Усю сукупність методик діагностики кризового процесу підприємства Фучеджи В. І. пропонує розділити на дві групи: перша ґрунтується на системі моделей визначення вірогідності банкрутства, друга – на традиційному фінансовому аналізі [18, с. 22]. Автор згоден з такою точкою зору, проте вважає необхідним додати третю групу, яка буде містити методики, які не включаються ані в першу, ані в другу групу, тобто які засновані на використанні комплексного підходу до діагностики кризового стану підприємства, поєднанні використання методів першої та другої групи, конкурентному аналізу та інших методах (табл. 2).

Таблиця 2

Групи методик визначення кризового стану підприємства

Група	Методики та автори
Методики, що базуються на системі моделей визначення вірогідності банкрутства	Метод Беляєва С. Г., Базарова Г. З., Білих Л. П., Кошкіна В. І. [11, с. 15–16]. Багатофакторні дискримінантні моделі виявлення вірогідності банкрутства: модель Ліса, модель Чессера, модель Таффлера і Тішшоу, універсальна дискримінантна функція, п'ятифакторна модель Альтмана, модель Спрінґейта, модель Флумера та ін.; рейтингова оцінка Савицької Г. В. [19, с. 201–203], однофакторний дискримінантний аналіз імовірності банкрутства Бівера [20, с. 127], рейтингова оцінка Аргенті [19, с. 237]
Методики, що базуються на традиційних прийомах та методах фінансового аналізу	Офіційна процедура діагностики кризового стану підприємств Росії [19, с. 131], фундаментальна та експрес-діагностика [21], агрегатна модель на основі підходу Ковальова В. В. [21]
Комплексні підходи до	Методики, регламентовані Міністерством економіки України [22] та Агентством

діагностики кризового стану підприємства	з питань запобігання банкрутства [23], методика "єдина система нерівностей коефіцієнтів" Іванчука Р. М., Іванчука О. А. та Толстої'ятова В. В. [24, с. 101], методика на основі кластерного аналізу підприємств-конкурентів Фоміна Я. О. [11, с. 144]; матриця фінансових стратегій Франсона та Романа [25], методика діагностики кризового стану підприємств машинобудівної галузі Андрушко О. Б. [15, с. 12–15]
--	---

На практиці звісно легше використовувати методи першої групи, більшість з яких містить перелік коефіцієнтів для розрахунку та визначення кінцевого значення моделі, за яким робиться висновок про схильність підприємства до банкрутства у найближчий час. Перевагою методик є легкість та швидкість у використанні, проте більшість з них не адаптовані під підприємства України, не враховуються галузеві особливості тощо. Методи другої групи більш трудомісткі та потребують аналізу динаміки зміни показників за декілька періодів. Перевагою методів є більш широкий аналіз, однак недоліками виступають можливості визначення про наявність кризи через відсутність кінцевого показника. Усю сукупність коефіцієнтів, агрегатів або індексів треба аналізувати самостійно, при чому нормативні значення підприємство повинне виробляти самостійно з урахуванням усіх специфік діяльності свого підприємства. Методи третьої групи є найбільш придатними через оперування різними джерелами інформації, різними способами обробки інформації та наявності кінцевого висновку. Проте недоліком є те, що більшість з них ще нові та недостатньо апробовані, наприклад, методики Андрушко О. Б. та Іванчука Р. М.

Ґрунтуючись на викладеному дослідженні, можна ще раз сказати, що проблематика кризового стану підприємства є новою та актуальною для українських організацій. Розвиток кризових явищ в економіці України, постійні зміни податкового законодавства – все це становить постійне тестування підприємства на здатність вчасно адаптуватись до зовнішнього середовища. Несприятливі зовнішні фактори посилюють внутрішні проблеми, пов'язані з помилками управлінців, невідповідною роботою аналітиків, низькою кваліфікацією персоналу, поганою політикою збуту тощо. Таким чином, розробка методик діагностики кризового стану підприємств України є не тільки актуальною, а й необхідною. Слід зауважити, що методики необхідно розробляти з урахуванням галузевих особливостей для підвищення достовірності отриманих результатів діагностики.

Наук. керієн. Полтавська Є. О.

- Література:** 1. Авраменко М. І. Сутність поняття кризи та особливості її функціонування на рівні підприємства / М. І. Адаменко // Менеджмент і маркетинг підприємництва та бізнесу. – 2011. – С. 281–282. 2. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством : навч. посібн. / В. О. Василенко. – 2-ге вид., виправл. і доп. – К. : Центр учбової літератури, 2005. – 504 с. 3. Короткова Э. М. Антикризисное управление : учебник / под ред. Э. М. Короткова. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 432 с. 4. Пилипчук В. В. Антикризисное управление / В. В. Пилипчук. – Владивосток : Дальневосточный Государственный Университет. Тихоокеанский институт дистанционного образования и технологий. – 2003. – 123 с. 5. Жадько А. О. Поняття "криза" на підприємстві та необхідність ідентифікації її причин як визначальний фактор успішної підприємницької діяльності [Електронний ресурс] / А. О. Жадько. – Режим доступу : <http://intkonf.org/zhadko-ao-ponyattya-krizi-na-pidpriemstvi-ta-neobhidnist-identifikatsiyi-yiyi-prichin-yak-viznachalnyi-faktor-uspishnosti-pidpriemnitskoyi-diyalnosti>. 6. Дубинська О. С. Дослідження причин виникнення кризових явищ у виробничо-організаційній системі підприємства [Електронний ресурс] / О. С. Дубинська. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/sim/2009/p2_15.pdf. 7. Подольська В. О. Фінансовий аналіз : навч. посібн. / В. О. Подольська. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 488 с. 8. Шершньова З. Є. Антикризове управління підприємством : навч. посібн. / З. Є. Шершньова, В. М. Багацький, Н. Д. Гетманцева ; за заг. ред. З. Є. Шершньової. – К. : КНЕУ, 2007. – 680 с. 9. Коваленко О. В. Концепція життєвого циклу підприємства та кризові фактори [Електронний ресурс] / О. В. Коваленко. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/biznes/2010_1/2010/01/100104.pdf. 10. Москаленко Н. О. Конспект лекцій навчальної дисципліни "Аналітичне забезпечення організаційних змін підприємства" для студентів спеціальності "Облік і аудит" денної форми навчання / укл. Н. О. Москаленко. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2010 – 104 с. 11. Фомин Я. А. Диагностика кризисного состояния предприятия : учебн. пособ. для вузов / Я. А. Фомин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 349 с. 12. Пушкарь А. И. Антикризисное управление: модели, стратегии, механизмы : научн. изд. / А. И. Пушкарь, А. Н. Тридед, А. Л. Колос. – Х. : ООО "Модель Вселенной", 2001. – 452 с. 13. Букреев А. М. Экономический механизм антикризисного управления предприятием : монография / А. М. Букреев, К. И. Кремер, О. Е. Дударев. – Воронеж : Научная книга, 2007. – 232 с. 14. Чернявский А. Д. Антикризисное управление : учебн. пособ. / А. Д. Чернявский. – К. : МАУП, 2000, – 208 с. 15. Андрушко О. Б. Методичні засади ідентифікації кризового стану машинобудівного підприємства [Електронний ресурс] / О. Б. Андрушко. – Режим доступу : nuwm.rv.ua/methods/asp/vd/v39ek02.doc. 16. Санация спрможність підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bigbord.net/lib/referati/212.html>. 17. Демчик О. Н. Антикризисное управление : учебн. пособ. / О. Н. Демчук, Т. А. Ефремова. – М. : Флинта: МПСИ, 2009. – 256 с. 18. Фучеджи В. І. Характеристика методів та моделей діагностики кризового стану підприємства [Електронний ресурс] / В. І. Фучеджи. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Menegment/2010_691/37.pdf. 19. Балдин И. В. Антикризисное управление: макро- и микроуровень : учебн. пособ. / И. В. Балдин, О. Ф. Быстров, А. В. Рукусуев. – М. : Издательско-торговая корпорация "Дашков и Ко", 2005. – 316 с. 20. Федорук О. В. Особливості та проблеми розробки методичних підходів щодо діагностики імовірності банкрутства підприємства [Електронний ресурс] / О. В. Федорук. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/PORTAL/Soc_Gum/inek/2011_1/126.pdf. 21. Конспект лекцій "Антикризове управління підприємством" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.if.ua/books/6.html>. 22. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак дій з прихованням банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства : Наказ Міністерства Економіки України від 19.01.2006 р. № 14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v1361665-10>. 23. Методика проведення поглибленого фінансово-господарського аналізу стану неплатоспроможності підприємства та організації : Наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємства та організації від 27.06.1997 р. № 81 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1035.196.0>. 24. Іванчук Р. М. Фінансова діагностика кризового процесу за допомогою методу єдиної системи нерівностей коефіцієнтів [Електронний ресурс] / Р. М. Іванчук, О. А. Іванчук, В. В. Толстої'ятов. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Evd/2011_1/18.pdf. 25. Дорофеев М. Л. Особенности применения финансовых стратегий

Фаншона и Романа в стратегическом финансовом анализе компании [Электронный ресурс] / М. Л. Дорофеев. – Режим доступа : <http://1-fin.ru/?id=417>.